

ARAP ŞİİRİNDE GÖZ İMGESİ

Nevzat Hafis YANIK

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü

nevyan@hotmail.com

Öz

Arap şiirinde göz imgesi, en eski dönemlerden beri aşk şiirlerinin vaz geçilmez imgelerinden biri olmuştur. Bu şiirlerde gözler, fiziksel güzelliğin tamamlayıcısı, kalbe açılan pencere olarak tanımlanmıştır. Klasik Arap şiirinde daha ziyade somut anlamıyla işlenen gözün, fiziksel görünüşü, rengi ve büyüleyici etkisi üzerinde durulduğu görülür. Gözler, çağdaş Arap şairlerinde farklı anlamlar kazanmaya başlar ve insana acı veren, yüreği yaralayan, âşığa azap çektiren bir organ haline gelir. Bu makalede Arap şiirinde göz imgesinin en eski dönemlerden günümüze kadar nasıl ele alındığı şiirlerden örnekler verilerek sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Göz imgesi, gözler, gözlerin bakış şekilleri, gözlerin dili, gözler kalbin aynasıdır, kara gözler, mavi gözler, yeşil gözler, bakışlar, aşkın tuzağı, öldürücü bakışlar, ceylan bakışlı gözler, şarap etkisi yapan bakışlar, büyümlü gözler.

THE IMAGE OF EYE IN ARABIAN POETRY

Abstract

Eye image has been one of the indispensable images of love poems in Arabian Poetry since the ancient times. In these poems, eyes were defined as the complement of physical beauty and the window of the heart. Eye was studied with its concrete meaning in Classic Arabian Poetry and the poets mainly emphasized its influence on physical appearance, its colour, and its magical influence at that time. Eye image in poems has begun to have different meanings with the contribution of Contemporary Arabian Poets and it has turned into an organ that tortures the lover with its painful and agonizing features. In this study, how eye image has been studied from the ancient times to the present in Arabian Poetry is examined and evaluated by giving certain specific examples.

Keywords: Eye Image, Eyes, looking forms of eyes, Language of Eyes, the eyes are the mirrors of the soul, black eyes, blue eyes, green eyes, look (glance), trap of love, fatal look, gazelle-looking eyes, look with wine-effects, magical eyes.

İnsan vücudunun en önemli organlarından ve beş duyunun en hassası olan göz, en eski dönemlerden beri aşk şiirlerinin vaz geçilmez imgelerinden biri olmuştur.

Göz sözcüğü Arap edebiyatında da önemli ölçüde yer bulmuş, görme organı olmanın dışında, fiziksel güzelliğin en önemli tamamlayıcısı, hatta güzelliğin özeti olarak kabul edilmiştir. Maddi görevi dışında kalbe açılan pencere, mana âlemine giden yol olarak da tanımlanır.

Gözler, elçi yerine geçer, meramı algılamayı sağlar. Duyular kalbe giden yolların kapıları ve ruha ulaşan geçitler ise gözler de bunların en hızlı ulaştırıcıları ve en etkin olanlarıdır. Samimi ruhun öncüleri, en doğru yol göstericileri, gerçekleri en iyi gören, nitelikleri en iyi ayırt eden ve duyguları en iyi anlayan organlardır. Bu bakımdan haber almak gözle görmek gibi olamaz denilmiştir. Renkler yalnızca gözlerle algılanabilir. Diğer duyunun yalnızca yakın mesafeden algılayabildiklerini gözler uzaktan algılayabilir.⁸²

Arap şiirinde göz imgesi Cahiliye Dönemi'nden itibaren şiirde işlenmiştir. Daha ziyade somut anlamıyla ele alınan gözün genelde fiziksel görünüşü, rengi ve büyüleyici etkisi üzerinde durulmuştur.

Çağdaş Arap şairlerinin şiirlerinde göz sözcüğü, ilk dönem şiirlerine göre farklı anlamlar kazanmaya başlar. Göz, insana acı veren, yüreği yaralayan, âşığa azap çektiren bir organ olarak nitelenir ve hırpalanmışlığın en çok yansıdığı bir imge haline gelir.

Gözlerin Bakış Şekilleri:

Arapçada insanın bir şeye gözünün tamamıyla bakması “rameka”, gözünün kulak tarafından bakması “lehaza”, acele ile bakması “lemeha” keskin bir bakış atması “hadece”, şiddetli ve sert bakması “erşeka” ve “eseffe”, dik dik bakması “hamleka” fiili ile ifade edilir. Düşmanca bakmak için “nazara ileyhi şezran”, sevgi gözü ile bakmak için “nazara ileyhi nazraten zî ‘alkin” ifadesi kullanılır. Gözleri kırpmadan açmaya “şehasa” denir. Bir gözün ucuyla işaret etmek bir işi yasaklamak, gözleri gevşetmek ise kabul anlamına gelir. Sürekli bakış, acı ve üzüntünün delilidir. Göz kırpmak sevinç, bakışları bir yöne çevirip sonra oradan hızlıca ayırmak işaret edilene uyarı demektir.⁸³

⁸² İbn Hazm el-Endelusî, *Tavku'l-hamâme*, nşr. et-Tâhir Ahmed Mekkî, Kahire, 1400/1980, s. 54-55.

⁸³ İbn Hazm el-Endelusî, *Tavku'l-hamâme*, nşr. et-Tâhir Ahmed Mekkî, Kahire, 1400/1980, s. 54.

Gözlerin Dili:

İnsan vücudunun en hareketli organları olan gözlerin hareketleri kalp atışları gibi düzenli gizli bir tempoya sahip değildir. Bilakis gözün her bölümü değişik şekillerde hareket eder. Gözkapakları depresir, kirpikler titrer, göz döner, kaşlar kalkıp iner, gözbebeği daralır ve genişler, göz merceği gözün içinde büzülür ve yayılır. Bu görünen hareketlerin pek çoğunun bir etkisi ve ruhun derinliklerinde oluşan duyguları ifade eden bir anlamı vardır. Göz, sözün ulaşmadığı her yere ulaşır. Sözle anlatılamayan veya anlatılmak istenmeyen pek çok şey gözün bir bakışıyla ifade edilir. Kısaca söylemek gerekirse gözlerin özel bir dili vardır. Gözlerini eğitip geliştirerek bu dili anlayan kimse, kendisiyle aynı düzeyde olan başka bir gözde tek bir bakışla ciltlerce kitapta okuyamayacağı şeyleri okuyabilir ve yeni ufuklara açılabilir.

Mecnûnu Leylâ lakabı ile ünlenen Kays b. el-Mulevvi, sevgilinin büyüden daha gizemli olan bakışlarını aralarında sevginin sembolleri yaptıklarını; aşkı da ayrılığı da sevgilisinin bakışlarından anladığını dile getirmektedir (Tavîl):

تَشَابُكَ لَحْظٍ هُنَّ أَحْفَى مِنْ السَّخْرِ	جَعَلْنَا عِلَامَاتِ الْمَوَدَّةِ بَيْنَنَا
وَأَعْرَفَ مِنْهَا الْهَجَرَ بِالنَّظَرِ الشَّرِّ	فَأَعْرَفَ مِنْهَا الْوَدَّ مِنْ لَيْنِ طَرْفِهَا
وَحَسْبُكَ مِنْ عَيْبٍ يُشَبَّهُ بِالْبَدْرِ	إِذَا عَدْبَتْهَا شَبَّهْتُهَا الْبَدْرَ طَالِعًا
فَشَتَّانَ مَا بَيْنَ الْكَوَاكِبِ وَالْبَدْرِ	هِيَ الْبَدْرُ حُسْنًا وَالنِّسَاءُ كَوَاكِبُ

“Büyüden daha gizemli olan bakış örgülerini sevginin sembolleri yaptık aramızda.”

“Artık sevgisini anlıyorum tatlı bakışından, ayrılığı anlıyorum yan bakışından.”

“Dolunaya benzetirim ayıpladığımda, dolunaya benzetilecek bir kusur bile yok onda.”

“O, dolunaydır güzellikte, diğer kadınlar ise yıldızlar, yıldızlarla dolunay arasında çok fark var.”⁸⁴

Cemîl Buseyne, sevgilisiyle aralarındaki sırların başkaları tarafından bilinmemesi için kısa bakışı gönüllere saklı duygular için elçi kıldığını ifade etmektedir (Tavîl):

⁸⁴ Dîvânü Mecnûni Leylâ, nşr. ‘Abdussettâr Ahmed Ferâc, Mısır, 1979, s. 125.

سَوَانَا جَذَارَا أَنْ تَشِيْعَ السَّرَائِرُ لَعْمَرِي مَا اسْتَوْدَعْتُ سِرِّي وَسِرَّهَا
فَتَعَلَّمْ نَجْوَانَا الْعُيُونُ النَّوَاطِرُ وَلَا خَاطَبَتْهَا مُفْلَتَايَ بِنَظْرَةٍ
رَسُولًا فَادَى مَا تَجُنُّ الضَّمَائِرُ وَلَكِنْ جَعَلْتُ اللَّحْظَ بَيْنِي وَبَيْنَهَا

“Ant olsun ki, ne sırrımı ne de yârin sırrını söyledim başka kimseye; çünkü endişelendim bu sırlar yayılır diye.”

“Gözlerim de ona hitap etmedi asla, bakan gözlerin gizli konuşmamızı anlayacağı bir bakışla.”

“Fakat ben, benimle sevgilimin arasındaki kısa bakışı elçi kıldım, o bakış ilettili gönüllerin sakladığımı.”⁸⁵

‘Umer b. Ebî Rabî‘a, aşağıdaki beyitlerinde sevgilisiyle aralarında geçen deyim yerindeyse “gözlerle konuşma” öyküsünü anlatmaktadır (Tavîl):

مَخَافَةَ عَيْنِ الْكَاشِحِ الْمُتَنَمِّمِ وَلَمَّا التَّقِينَا بِالتَّنْيَةِ أَوْمَضَتْ
إِشَارَةَ مَخْرُوبٍ وَلَمْ تَتَكَلَّمِ أَشَارَتْ بِطَرْفِ الْعَيْنِ خَشْيَةَ أَهْلِهَا
وَأَهْلًا وَسَهْلًا بِالْحَبِيبِ الْمُتَمِّمِ فَأَيَقُنْتُ أَنَّ الطَّرْفَ قَدْ قَالَ مَرْحَبًا
وَقُلْتُ لَهَا قَوْلَ امْرِي غَيْرِ مُفْحَمِ فَأَبْرَدْتُ طَرْفِي نَحْوَهَا بِتَجِيَّةِ
دُمُوعًا أَعْصَتْ لَهْجَتِي بِتَكْلَمِي وَإِنِّي لِأُذْرِي كُلَّمَا هَاجَ ذِكْرُكُمْ

“Seniyye’de karşılaştığımızda gammaz kincinin görmesinden çekinerek işmar etti bana.”

“Ailesinin korkusundan üzgün kişinin işaretleri gibi göz ucuyla işaret etti ve konuşmadı.”

“Ben kesinlikle anladım ki, göz bu divane âşiğe merhaba dedi, hoş geldin safalar getirdin dedi.”

“Ben de ona doğru bakışımı postaladım selamla, aciz olmayan bir kişinin sözünü söyledim ona.”

“Ben ne vakit anınız beni coştursa mutlaka sözümü boğazıma tıkayan gözyaşı seli dökerim.”⁸⁶

El-‘Abbâs b. el-Ahnef, sevgilisinden bir şey saklamak istediğinde bakışlarına hâkim olup bakmamakla duygularını saklayabilse de konuşan gözyaşlarının kendisini ele verdiğini söyleyerek gözlerin âşikler arasındaki iletişimin çok önemli bir aracı olduğuna değinmiştir (Mutekârib)

⁸⁵ Dîvânu Cemîl Buseyne, Beyrut, tsz., s. 67.

⁸⁶ Dîvânu ‘Umer b. Ebî Rabî‘a el- Mahzûmî, şerh. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, Kahire, 1371/1952, s. 196.

هَبُونِي أَعْضُ إِذَا مَا بَدَتْ وَأَمْلِكُ طَرْفِي فَلَا أَنْظُرُ
فَكَيْفَ اسْتَتَارِي إِذَا مَا الدُّمُوعُ نَطَّقَنَ فَبُحْنَ بِمَا أَضْمِرُ؟

“Sayın ki, yar görüldüğünde yumarım gözlerimi, bakışlarıma hâkim olurum ve bakmam.”

“Gözyaşları konuşup da sakladığımı ifşa ettiğinde nasıl mümkün olur saklanmam?”⁸⁷

Şiirde atılım döneminin ünlülerinden Mısırlı şair Ahmed Şevkî, sözün bittiği yerde gözlerin konuştuğunu bir beytinde oldukça veciz bir biçimde vurgulamaktadır (Kâmil):

وَتَعَطَّلْتُ لَعْنَةَ الْكَلَامِ وَخَاطَبْتُ عَيْنِي فِي لَعْنَةِ الْهَوَىٰ عَيْنَاكَ

“Söz dilinin işlemez olup bittiği yerde gözlerim gözlerinle konuştu aşk dilinde.”⁸⁸

Şairler gözlerin sosyal ilişkilerdeki fonksiyonlarına da değinmişlerdir. Bir şair şöyle demiştir:

وَالْعَيْنُ تَعْرِفُ مِنْ عَيْنِي مُحَدِّثَهَا إِنْ كَانَ مِنْ جُرْبِهَا أَوْ مِنْ أَعَادِيهَا

“Göz kendisiyle konuşanın gözlerinden dostu mu düşmanı mı olduğunu tanır.”⁸⁹

Gözler Kalbin Aynasıdır:

Arap şairlerinden bazılarının gözlerin kalbin göstergesi, aynası, penceresi ve dili olduğu anlamında birçok beyitlerine rastlarız.

Mahmûd el-Verrâk, gözlerin kalbin göstergesi olduğunu, bakışarak kalplerde gizlenen duyguları ifade ettiklerini ve ağızların sustuğu yerde konuşan gözlerin suçluyu da şüpheliyi de tayin ettiğini söyler (Kâmil):

إِنَّ الْعُيُونَ عَلَى الْقُلُوبِ شَوَاهِدٌ فَبَغِيضُهَا لَكَ بَيِّنٌ وَخَبِيئُهَا
وَإِذَا تَلَاخَطَّتِ الْعُيُونَ تَفَاوَضَتْ وَتَحَدَّثَتْ عَمَّا تُجِنُّ قُلُوبُهَا
يَنْطِقْنَ وَالْأَفْوَاهُ صَامِتَةٌ فَمَا يَخْفَى عَلَيْكَ بَرِيئُهَا وَمُرِيئُهَا

“Gözler kalplerin göstergesidir; sana kin besleyeni de seveni de bellidir.”

“Gözler bakışığında görüşürler ve kalplerin sakladığından söz ederler.”

⁸⁷ *Dîvânü'l-'Abbâs b. el-Ahnef*, şerh. ‘Âtike el-Hazrecî, Kahire, 1373/1954, S. 145.

⁸⁸ Ahmed Şevkî, *eş-Şevkiyyât*, Kahire, tsz., s. 563.

⁸⁹ Muhammed Cemîl el-Hattâb, *el-'Uyûn fi 'ş-şi 'ri'l-'arabî*, Lazkiye, 1999, s. 48.

“Gözler konuşur ağızlar suskunken; suçsuzu da kuşkulu da saklanmaz senden.”⁹⁰

Gözlerden hareketle ruhsal durumu anlatmaya çalışan şairler de vardır. Bu husus, şiirde atılım döneminin tartışmasız lideri ve “kılıç ve kalem sahibi” diye nitelendirilen Türk asıllı Mısırlı şair Mahmûd Sâmî el-Bârûdî’nin ayrılık temasını işlediği bir kasidesinin başlangıç beytinde görülmektedir. Seylan’a sürgüne gönderildiği zaman veda anlarını hayâlinde canlandıran şair, duyduğu üzüntüyü dile getirirken sevgilisinin ahu gözlerinin gücünü tükenme derecesinde azalttığını, geriye kalanını ise ayrılığın tükettiğini söyler (Tavîl):

مَحَا الْبُـيُـنُ مَا أَبَقْتُ عِيُونَ الْمَهَا مِنِّي فَشَبْتُ وَ لَمْ أَقْضِ اللَّبَاءَةَ مِنْ سَنِّي

“Ayrılık, ahunun gözlerinin bende bıraktığı gücü tüketti, yaşlandım artık ve kendimi dolandıramaz oldum.”⁹¹

Gözlerin Fiziksel Özellikleri

Baygın gözler:

Gözlerin beğenilen güzelliklerinden biri, yaradılıştan bakışların gevşekliği ve solgunluğu demek olan baygınlıktır. Şairler baygın bakışlı gözleri hastalıkla nitelendirmişlerdir. Gözde hareket güzelliği baygınlıkta, aşağı bakarak bakışları kaçırmada ve bakışların büyüünde aranır. Kadının gözündeki baygınlık hoş bir çekicilik, güzellik üstüne güzellik katan bir tür naz ve işve sayılmıştır.⁹²

Abbasîler Dönemi’nin ünlü şairlerinden İbnu’r-Rûmî’ye göre gözlerdeki çekici baygınlık uyku baygınlığı değil, işve ve naz baygınlığıdır (Kâmil):

يَسْبِي الْقُلُوبَ بِمُقْلَةٍ مَكْحُولَةٍ بِفُتُورِ غُنْجٍ لَا فُتُورِ نُعَاسٍ

“Kalpleri tutsak eder sürmeli gözle; uyku baygınlığı ile değil, işve baygınlığı ile.”⁹³

Kara Gözler:

Arap kadının karası kapkara iri gözleri, büyülü bakışları ile Arap erkeğini kendinden geçirmiştir. Arap edebiyatı tarihine damgasını vuran ve günümüze kadar dillerden düşmeyen bazı beyitler vardır ki, güzellikte zirve yapmıştır. Emevîler döneminin ünlü şairlerinden Cerîr, karası kapkara, beyazı bembeyaz olan iri gözlerin öldürücü etkiye sahip olduğunu vurgular (Basît):

⁹⁰ *Divânu Mahmûd el-Varrâk*, (nşr. Vuleyyid Kasâb), Dımaşk, 1412/1991, s. 84.

⁹¹ *Divânu 'l-Bârûdî*, IV, 3.

⁹² Muhammed Cemîl el-Hattâb, *el-'Uyûn fi 'ş-şi 'ri 'l-'Arabî*, Lazkiye, 1999, s. 60-61.

⁹³ *Divânu İbni 'r-Rûmî*, (nşr. Huseyn Nassâr), I-VI, Kahire, 1424/2003, VI, 1187.

عَرَّتْ عَلَيْهَا بِذَيْرِ اللَّحِّ شَكُونًا يَا رَبَّ عَائِدَةً بِالْعَوْرِ لَوْ شَهِدَتْ
 قَتَلْنَا نَنَا ثُمَّ لَمْ يُخَيِّبِنَ قَتْلَانَا إِنَّ الْعُيُونَ الَّتِي فِي طَرْفِهَا حَوْرٌ
 وَهِنَّ أضعَفُ خَلْقِ اللَّهِ أَرْكَانَا يَصْرَعْنَ ذَا اللَّبِيِّ حَتَّى لَا حَرَكَ بِهِ

“Gavr’da ikâmet eden sevgilim var, Deyru’l-lucc’daki şikâyetimi görse acı duyar.”

“Gece karası gözler bakışlarıyla öldürdüler bizi, sonra da diriltmediler ölülerimizi.”

“Akıllıyı hareketsiz kalacak halde yere yıkarlar, oysa kalıpça Allah’ın en zayıf yarattıklarıdır onlar.”⁹⁴

Abbasîler döneminin ünlü şairlerinden muhdes şiirin öncüsü kabul edilen Beşşâr b. Burd’un aşağıdaki beyitlerinde sevgilinin fiziksel güzelliği tasvir edilirken öncelikle kara gözlerine vurgu yapılmıştır (Vâfir):

وَدَعَّجَاءِ الْمَحَاجِرِ مِنْ مَعَدِّ كَأَنَّ حَدِيثَهَا تَمْرُ الْجِنَانِ
 إِذَا قَامَتْ لِمَشِيَّتِهَا تَنَّتْ كَأَنَّ عِظَامَهَا مِنْ خَيْرِ زُرَانِ
 يُنْسِيكَ الْمُنَى نَظْرَ إِلَيْهَا وَيَصْنِرُفُ وَجْهَهَا وَجْهَ الزَّمَانِ

“Ma’ad kabilesinden kara gözlü bir güzel var ki, sözleri cennet meyvesi sanki!”

“Yürümek için kalktığında salınır nazından, sanırsın kemikleri hezaren ağacından.”

“Ona bir bakış sana özlemleri unutturur, yüzü zamanın (asık) yüzünü güldürür.”⁹⁵

Beşşâr’ın iri kara gözleri fiziksel güzelliğin en önemli özelliklerinden saydığı bir başka şiirinden alınan beyitler de şunlardır (Recez):

وَقَدْ أَرَاهُنَّ عَلَى الْمَنَابِ يَلْهُونَ فِي مُسْتَأْسِدِ عَجَابِ
 حُورِ الْعُيُونَ نُزَّةَ الْأَحْبَابِ مِثْلَ الدُّمَى أَوْ كَمَهَا الْعَدَابِ

“Ben onları görürüm buluşma yerinde, büyüleyici bir gösteri ile eğlenir halde.”

“Geniş kara gözlüler, dostlara saygın, taşbebekler gibi veya ‘Azâb’ ceylanlarına benzerler.”⁹⁶

⁹⁴ *Dîvânu Cerîr*, (şerh. Tâcuddîn Şelak), Beyrut, 1415/1994, s. 678.

⁹⁵ *Dîvânu Beşşâr b. Burd*, nşr. Muhammed Tâhir İbn ‘Âşûr, I-IV, Kahire, 1386/1966, IV, 198.

⁹⁶ *Dîvânu Beşşâr b. Burd*, I, 165.

Suriyeli şairlerden 11. yüzyılda Mirdâs oğulları döneminde Halep'te sanatını icra eden İbn Ebî Husayne, sevgilisinin fiziksel güzelliğini anlatırken en çok kudretten sürmeli kara gözlerinden etkilendiğini ve bu kara gözlerin aldatıcı bakışlarının bizzat ölüm olduğunu dile getirir (Basît):

مَا كُنْتُ أَغْلَمُ لَوْلَا لَحْظُ مُقْلَتِهَا أَنْ الْجَمَامَ غَرِيرُ الطَّرْفِ مَكْحُولُ
يَا حَبِّدًا بَلَدًا حَلَّتْ بِجَانِبِهِ بَهَائَةً مِنْ بَنَاتِ الْبَدْوِ عَطُولُ
كَأَنَّ فَاهَا بِمَاءِ الْكَرَمِ خَالَطَهُ مَاءُ الْعَمَامِ قُبَيْلَ الصُّبْحِ مَعْلُولُ

“Onun gözlerinin bakışı olmasa bilmiyordum, ölümün aldatıcı sürmeli gözlü olduğunu.”

“Bu ne güzel bir belde, bir güzel var kırsalın kızlarından yöresinde!”

“Sanki ağzı sabaha yakın yağmur suyu karışan şarapla ıslak!”⁹⁷

Nizâr Kabbânî, kara gözlü sevgilinin gözleri için daha çok şiir yazmak arzusuyla Allah'tan bu gözleri korumasını ve ömrünü iki gün uzatmasını ister.

ذَاتِ الْعَيْنَيْنِ السَّوْدَاوِينِ

ذَاتِ الْعَيْنِ الصَّاحِبَيْنِ الْمُمَطَّرَتَيْنِ

لَا أَطْلُبُ أَبَدًا مِنْ رَبِّي

إِلَّا شَيْنَيْنِ

أَنْ يَحْفَظَ هَاتَيْنِ الْعَيْنَيْنِ

وَيَزِيدَ بِأَيَّامِي يَوْمَيْنِ

كَيْ أَكْتُبَ شِعْرًا

“Kara gözlüm! ”

“Aydınlatıcı ve yağmurlu gözlüm!”

“Güneşli ve yağmurlu gözlerin sahibi!”

“Rabbimden yalnızca iki şey istiyorum;”

“bu gözleri korumasını”

“ve ömrümü iki gün uzatmasını,”

“şiir yazayım diye”

⁹⁷ *Divânu İbn Ebî Husayne*, (Şerh. Ebu'l-‘Alâ el-Ma‘arrî, neşr. Muhammed Es‘ad Tales) I-II, Beyrut, 1419/1999, I, 312.

“bu iki inciye.”⁹⁸

İlyâ Ebû Mâdî, kara gözleri yaratan Allah’ın bu dayanılmaz cazibeye katlanmak üzere kalpleri demirden yaratmış olmasını temenni eder (Kâmil):

خَلَقَ الْفُلُوبَ الْخَافِقَاتِ حَدِيدًا	لَيْتَ الَّذِي خَلَقَ الْعُيُونَ السُّودَا
مَا وَدَّ مَالِكَ قَلْبِهِ لَوْ صِيدَا	لَوْلَا نَوَاعِسُهَا وَلَوْلَا سِحْرُهَا
أَوْ مُتَّ كَمَا شَاءَ الْغَرَامُ شَهِيدَا	عَوْدُ فُؤَادِكَ مِنْ نِبَالٍ لِحَاظِهَا
كُنْتُ امْرَأَةً خَشِينَةَ الطَّبَاعِ بَلِيدَا	إِنْ أَبْصَرْتَ الْجَمَالَ وَلَمْ تَسْهُم
نَارًا وَصَارَ لَهَا الْفُؤَادُ وَقُودَا	هِيَ نَظْرَةٌ عَرَضَتْ فَصَارَتْ فِي الْحَشَا
طُورًا وَأَوْنَةً يَكُونُ تَشِيدَا	وَالْحُبُّ صَوْتُ فَهُوَ أَتْنُهُ نَائِح

“Keşke bu kara gözleri yaratan Tanrı, demir yaratsaydı çarpan kalpleri!

”

“Gözlerin baygın bakışları olmasa, büyüğü olmasa, kalbinin hâkimi olan aşık olmazdı, kovalansa.”

“Onun bakış oklarından gönlünü korumaya bak; ya da öl, aşkın istediği gibi şehit olarak!”

“Eğer güzelliği görür de aşka düşmezsen, kaba karakterli budala biri olursun sen.”

“Bir bakıştır; bağırdaki bir ateş haline gelir, yürek de onun için yakıt olur.”

“Sevgi bir sestir; feryat edenin iniltisidir bir an, bir şarkı olur o ses kimi zaman.”⁹⁹

Mavi Gözler:

Araplar mavi gözleri Cahiliye Dönemi’nden itibaren esir tüccarlarının İran ve diğer ülkelerden getirdikleri cariye ve şarkıcı kadınların ve Bizanslı savaşçıların gözlerinde tanıdılar. Bu bakımdan klasik Arap şiirinde mavi gözlerin tasvirine pek yer verilmemiştir.

Araplar, mavi renk ve mavi gözlerden hoşlanmamışlar ve mavi gözlüleri yalancılık, alçaklık ve kötülükle suçlamışlardır.

Gözdeki mavilik, Rumlar ve Arap olmayan diğer bütün insanlar için ayırıcı özellik olmuştur. Şiddetli düşmanlık bağlamında “o mavi düşmandır” sözü bile

⁹⁸ Nizâr Kabbânî, *el- A ‘mâlu ‘ş-şi ‘riyyetu ‘l-kâmile*, Beyrut, 1983, s. 741.

⁹⁹ *Dîvânü İlyâ Ebû Mâdî*, I-III, Beyrut, tsz., III, 213-214.

söylenmiştir. İbnu ‘Abdirabbih’in kaydettiğine göre, “düşman hakkında, gözleri mavi olmasa da ‘o mavi gözlüdür’ denir.¹⁰⁰

Abbasîler dönemi şairlerinden Hammâd ‘Acred bir beytinde cimrinin malını harcamama gerekçelerini kişileştirerek onları mavi gözlü ve kara yüzlü bekçilere benzetmiştir (Basît):

وَلِأَبْخِيلِ عَلَى أَمْوَالِهِ عَيْلٌ زُرُقُ الْعَيْونِ عَلَيْهَا أَوْجُهُ سُودٌ

“Cimrinin malının üzerine diktiği engeller, âdeta mavi gözlü ve kara yüzlü bekçiler vardır.”¹⁰¹

Şairin bu anlamı “Biz o gün suçluları gömgök olarak mahşere toplayacağız.”¹⁰² mealindeki ayetten aldığı anlaşılmaktadır. Ayette geçen “زُرُقًا” kelimesi, Tefsîru’l-Celâleyn’de “yüzleri kapkara olmakla birlikte gözleri gömgök/mavi” şeklinde açıklanmıştır.¹⁰³

Arap şairlerinin mavi gözleri çirkinlik ve kıskançlıkla ayıplayan şiirleri de az değildir. Beşşâr b. Burd bir beytinde bu hususu dile getirir (Vâfir):

تَرَاحَتْ فِي النَّعِيمِ قَلْمٌ تَنَلَهَا حَوَاسِدُ أَعْيُنِ الزَّرْقِ الْقَبَاحِ

“Lüks içinde rahat yaşadı ve ona çirkin mavi gözlerin kıskançlıkları ulaşmadı.”¹⁰⁴

İbnu’r-Rûmî, Kâtip İbn Tâlib’i hicvettiği kasidesinde mavi gözleri uğursuz saymıştır (Tavîl):

أَزِيرِقُ مَشْؤُومٌ أَحْيِمِرُ قَاشِيرٌ لِأَصْحَابِهِ نَحْسٌ عَلَى الْقَوْمِ تَأْقِبُ
وَهَلْ يَنْمَارَى النَّاسَ فِي سُؤْمٍ كَاتِبٍ لِعَيْنَيْهِ لَوْنُ السَّيْفِ وَالسَّيْفُ قَاصِبُ

“Uğursuz mavicik, cildi soyulmuş kırmızıcık, arkadaşları için bir bela, topluluğa keskin bakan biridir.”

¹⁰⁰ İbn ‘Abdirabbih, *el-‘İkdu’l-ferid*, nşr. ‘Abdulmecîd et-Tarhîni, I-IX, Beyrut, 1404/1983, III, 61.

¹⁰¹ İbn ‘Abdirabbih, *el-‘İkdu’l-ferid*, nşr. Mufid Muhammed Kamiha, I-IX, Beyrut, 1404/1983, I, 197.

¹⁰² Tâhâ Süresi (20), 102.

¹⁰³ Celâluddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî - Celâluddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn*, I-II, II, 26.

¹⁰⁴ *Dîvânu Beşşâr b. Burd*, nşr. Muhammed Tâhir İbn ‘Âşûr, I-IV, Kahire, 1386/1966, II, 84.

“Kılıç can alırken insanlar gözleri kılıç rengi olan bir kâtibin uğursuzluğundan kuşku duyar mı?”¹⁰⁵

Zurumme ise bir beytinde mavi gözlü kişileri hırsızlık ve yalancılıkla suçlamıştır (Basît):

رُزْقُ الْعُيُونِ إِذَا جَاوَزْتَهُمْ سَرَقُوا مَا يَسْرِقُ الْعَبْدُ أَوْ نَابَتْهُمْ كَذَبُوا

“Mavi gözlüdürler; onlarla komşu olsan kölenin çaldığını çalarlar, haberleşsen yalan konuşurlar.”¹⁰⁶

Mavi Gözlerle Tanışma:

İslâmî fetihlerden itibaren fiziği düzgün beyaz tenli Rum ve İranlı kadınların güzelliği ile tanışma başlamıştır. Bu tanışmanın etkisini Ömer b. Ebî Rabî ‘anın beyitlerinde görüyoruz (Hafîf):

سَحَرْتَنِي الرَّزْقَاءُ مِنْ مَارُونَ إِنَّمَا السِّحْرُ عِنْدَ رُزْقِ الْعُيُونِ
سَحَرْتَنِي بِجِيدِهَا وَشَتِيَّتِ وَبِوَجْهِ ذِي بَهْجَةٍ مَسْنُونِ

“Mavi gözlü bir Mârûnî dilber büyüledi beni, büyü sadece mavi gözlülerde var.”

“Büyüledi beni gerdanı ve dudakları ile; büyüledi her yanı göz kamaştırıcı güzel yüzüyle.”¹⁰⁷

Sonra Araplar arasında mavi gözlü ünlüler artmaya başladı. Söz gelimi, Medine-i münevvere Valisi Mervân b. el-Hakem mavi gözlüydü ve Medine’nin batısında bulunan su kaynağına onun adıyla ‘Aynu’z-zerkâ denildi.

Abbâsîler döneminde halifelerin çoğunun annesi Rum veya Türk olup pek çoğu mavi gözlüydü.¹⁰⁸

O dönemde şairlerin mavi gözleri, Batılı şairler ve çağdaş Arap şairleri gibi gökyüzünün maviliğine değil, yırtıcı kuşların veya kılıç ağzının maviliğine benzettikleri görülür.

Bu durumu el-Ve’vâ’ ed-Dimaşkî’nin beyitlerinde görüyoruz (Basît):

¹⁰⁵ *Dîvânu İbni’r-Rûmî*, (Şerh. Ahmed Hasan Besec), I-III, Beyrut, 1423-2002, I, 194-195; *Dîvânu İbni’r-Rûmî*, (neşr. Huseyn Nassâr), I-VI, Kahire, 1424/2003, I, 288.

¹⁰⁶ *Dîvânu Zîrrumme*, şerh. el-Hatîb et-Tebrîzî, nşr. Mecîd Tarâd, Beyrut, 1416/1996, s. 530; *Dîvânu Zîrrumme*, nşr. Ahmed Hasan Besec, Beyrut, 1415/1995, s. 22.

¹⁰⁷ *Dîvânu ‘umer b. Ebî Rabî’a*, nşr. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, 1371/1952, s. 288

¹⁰⁸ Muhammed Cemîl el-Hattâb, *el-‘Uyûn fi’ş-şi’ri’l-‘arabî*, Lazkiye, 1999, s. 95-98.

يَا مَنْ هُوَ الْمَاءُ فِي تَكْوِينِ خَلْقَتِهِ وَمَنْ هُوَ الْخَمْرُ فِي أَفْعَالِ مُقْلَاتِهِ
وَمَنْ بِرُزْقَةِ سَيْفِ اللَّحْظِ طَلَّ دَمِي وَالسَّيْفُ مَا فَخَرَهُ إِلَّا بِرُزْقَتِهِ
عَلِمْتُ إِنْسَانَ عَيْنِي أَنْ يَعُومَ فَقَدْ جَادَتْ سَبَاحَتُهُ فِي مَاءِ دَمْعَتِهِ

“Ey yaratılışı su gibi olan kudretten, gözleri şarap gibi sarhoş eden!”

“Bakış kılıcının maviliği ile kanımı akıttın, övüncü ancak maviliği iledir kılıcın.”

“Gözbebeğime yüzmeyi öğrettin sonunda, yüzmesi hoş oldu gözyaşlarında.”¹⁰⁹

Câhiliye ve İslâmî dönemde egemen olan renkli gözlerden hoşlanmama duygusunun modern dönemin başlangıcından itibaren tamamen değişmiş olduğu görülür. Bu dönemde modern gazel şiirlerinin şaheserlerinde mavi gözler açık bir çoğunlukla işlenmeye başlamıştır.

Yeşil, hayatın ve sağlığın filizlenmesi, varlık, tabiat, bahar ve gençliğin simgesi ise mavi de durgunluk, sessizlik ve sınırsız mesafeye işaret eder. İbrâhim Nâcî, denizin durgunluğu gibi durgun mavi gözleri hoşgörünün ve kararlılığın simgesi olarak nitelemiştir (Haffî):

أَزْرُقُ الْعَيْنَ هَادِيٌّ هَدَاةَ الْبَحْرِ رَر بَعِيدَ الرِّضَى بَعِيدَ الْفَرَارِ

“Mavi gözlü, denizin dinginliği misali dingin, geniş hoşgörülü ve çok kararludur.”¹¹⁰

Emîn Nahle mavi gözler hakkında şöyle diyor (Remel):

عَمَسَ الرَّيْشَةَ فِي الْبَحْرِ الَّذِي صَوَّرَ الْعَيْنَيْنِ كَاللَّحِجِّ الرَّقِيقِ
فَتَّخَ الْمَاضِي لِعَيْنِي كُؤَةً فَأَطَّلِي أَعْدَبَ الْخُبِّ الْعَتِيقِ

“Divit kalemini, gözleri duru bir derin su gibi resimleyen denize daldır.”

“Geçmiş zaman gözüm için bir pencere açtı, hadi eski aşkın en tatlılarına açıl!”¹¹¹

Bedevî el-Cebel, sevgilisinin gözlerinde uçsuz bucaksız masmavi bir gökyüzü görür. Şair, o kumral şeffaf ışığın sağladığı rahat ortamda kendisini annesinin uyutmak için yatağında salladığı küçük bir çocuğa dönüştürür. İkinci beyitte şair, yıldızlarla bezenmiş karanlık gecede gördüğü yıldızı etten ve kandan oluşan bir insana dönüştürmüştür. Bu yıldız, sevgilinin bakışıyla onun güzel

¹⁰⁹ *Dîvânu 'l-Ve'vâ' ed-Dimaşkî*, nşr. Sâmî ed-Dehhân, Beyrut, 1414/1993, s.65.

¹¹⁰ *Dîvânu İbrâhîm Nâcî*, Beyrut, 1980, S. 109.

¹¹¹ Muhammed Cemil el-Hattâb, *el-'Uyûn fi 'ş-şi 'ri'-'arabî*, Lazkiye, 1999, s. 100.

gözlerindeki renkleri yudumlar ve bu yudumlama sarhoşluk çehresinde etkisini gösterinceye kadar devam eder (Basît):

فِي مُقَانَّتِكَ سَمَاوَاتٌ يُهْدِيهَا
وَرَنُوءٌ لَكَ رَاحَ النَّجْمُ يَرْتَشِفُهَا
مِنْ أَشَقَرِ النُّورِ أَصْفَاهُ وَأَخْلَاهُ
حَتَّى تَرْتَجَّ سُكْرٌ فِي مُحَيَّاهُ
فَجِينُ أَرْنُو إِلَى عَيْنَيْكَ أَلْقَاهُ
يُضِيغُ عَنِّي وَسَيْمٌ مِنْ كَوَاكِبِهَا

“Gözlerinde gökler var; kumral ışığın en berrak ve en tatlısı onları uyutmak için sallar.”

“Bir bakışın var ki, yıldızlar onu yudumlar, sarhoşluk çehresini sarsıncaya kadar”

“Gögün yıldızlarından bir güzel yüzlüyü kaybediyorum, senin gözlerine bakınca onu görüyorum.”¹¹²

Gözler, denize derinlik, genişlik, hareket ve yolculuk ilham eder. Gözlerin dünyası sadece doğa ile sınırlıdır. Şair Nizâr Kabbânî ne zaman kaybolmaktan korksa sevgilisinin mavi gözlerinin limanına koşar:

فِي مَرْقَبِ عَيْنَيْكَ الْأَزْرَقِ
أَرْكُضُ كَالطِّفْلِ عَلَى الصَّخْرِ
أَسْتَنْشِقُ رَائِحَةَ الْبَحْرِ..
وَأَعْدُ كَعُصْفُورٍ مُرْهَقِ..

فِي مَرْقَبِ عَيْنَيْكَ الْأَزْرَقِ
تَتَكَلَّمُ فِي اللَّيْلِ الْأَخْجَارِ
فِي نَفْتَرِ عَيْنَيْكَ الْمُغْلَقِ
مَنْ خَبَأَ أَلْفَ الْأَشْعَارِ؟

لَوْ أَنِّي .. لَوْ أَنِّي .. بَحَارُ
لَوْ أَحَدٌ يَمْنَحُنِي زُورِقُ
أَرْسَيْتُ فُلُوعِي كُلَّ مَسَاءِ
فِي مَرْقَبِ عَيْنَيْكَ الْأَزْرَقِ

¹¹² Divânü Bedevî el-Cebel, <http://www.4shared.com/web/preview/pdf/SYCPeak9>, S. 386-387.

“Gözlerinin mavi limanında
Çocuk gibi kayanın üstünde koşuyorum
Denizin havasını soluyorum
Bitkin bir serçe gibi geri dönüyorum

Gözlerinin mavi limanında
Konuşuyor taşlar geceleyin
Gözlerinin kapalı defterinde
Kim sakladı binlerce şiiri?

Keşke ben.. Keşke ben.. bir denizci olaydım
Keşke biri bir sandal vereydi bana
İndirirdim yelkenlerimi her akşam
Gözlerinin mavi limanında”¹¹³

الْمَوْجُ الْأَزْرَقُ .. فِي عَيْنَيْكَ ..
يُجْرِرُنِي .. نَحْوَ الْأَعْمَقِ ..
أَزْرَقُ ..
أَزْرَقُ ..

لَا شَيْءَ سِوَى اللَّوْنِ الْأَزْرَقِ

“Gözlerindeki mavi dalga ..
Çekiyor beni .. En derine ..
Mavi ..
Mavi..
Hiçbir şey yok mavi renkten başka
Benimse tecrübem yok
aşkta .. Bir sandalım da yok”¹¹⁴

Şair gözler için firuze, nisan, gece ve zambak vasıflarını da kullanır.

فِي مَرْفَأِ عَيْنَيْكَ الْأَزْرَقِ
يَنْسَاقُ تَلَجٌ فِي تَمُوزِ
وَمَرَاجِبُ حَبَالِي بِالْفَيْزُورِ
أَغْرَقَتِ الْبَحْرَ وَلَمْ تَغْرَقِ

¹¹³ Nizâr Kabbânî, *el-A ‘mâlu ‘ş-şi ‘riyyetu ‘l-kâmile*, s. 478-479.

¹¹⁴ Nizâr Kabbânî, *el-A ‘mâlu ‘ş-şi ‘riyyetu ‘l-kâmile*, s. 676.

“Gözlerinin mavi limanında
Karlar yağar Temmuzda”
Firuze yüklü gemiler
Denize battılar, ama onlar batmadılar”¹¹⁵

Yeşil Gözler:

Şairlerin nazarında gözler, çok renkli büyük bir âlem haline gelmiştir. Gökyüzünün ve denizlerin, yeşil alanların, bahçelerin ve bağların rengi o âleme yansır. Gecenin karanlığı onda eriyip sürme olur, ay ve yıldızlar ona eşlik eder, gerisinde gizemler saklanır.

Bedr Şâkir es-Seyyâb yeşil gözleri şu sözü ile tasvir ediyor:

عَيْنَاكَ غَابَتَا تَخِيلُ سَاعَةَ السَّحَرِ
أَوْ شُرُقَاتِنَا رَاحَ يَبْأَىٰ عَنْهُمَا الْقَمَرِ
عَيْنَاكَ حِينَ تَبْسِمَانِ نُورِقُ الْكُرُومِ
وَتَرْفُصُ الْأَضْوَاءُ ... كَالْأَقْمَارِ فِي نَهْرِ
يُرْجُهُ الْمَجْدَافُ وَهَنَا سَاعَةَ السَّحَرِ
كَأَنَّكَ تَدْبِضُ فِي عَوْرِهِمَا، النُّجُومِ

“Gözlerin seher vaktindeki iki hurma bahçesi
Ya da ayın uzaklaşmaya başladığı iki balkon
Bağlar yapraklanır gözlerin gülünce
Işıklar raks eder... Aylar gibi seherde
Küreğin ırgaladığı nehirde
Sanki yıldızlar kıpırıyor gözlerinin derinliğinde”¹¹⁶

Bakışların Etkisi:

Gözler cahiliye Dönemi’nden itibaren ahu gözüne, bakışlar yüreğe saplanan oklara benzetilmiştir. Bakışların âşığın kalbini parçaladığından, sevgilinin bakış okuyla âşığın yüreğine nişan aldığından ve bakmasının da bakmamasının da âşığın içini acıttığından şikâyet edilmiş ve göz göze gelmenin başa bela açtığı ifade edilmiştir.

Kimi şairlere göre gözler bakış oklarının yüreğe giden yollarıdır. Bu oklardan korunmak mümkün değildir. Sevgilinin ahu gözlerinden attığı sivri

¹¹⁵ Nizâr Kabbânî, *el-A ‘mâlu ‘ş-şi ‘riyyetu ‘l-kâmile*, s. 478.

¹¹⁶ Bedr Şâkir es-Seyyâb, *Unşûdetu ‘l-matar*, Kahire, 2014, s.123.

oklar âşığın bağına ateş düşürür. Kimi şairler de bakışlarından hedefe isabet eden oklar atan güzel gözlü dilberleri acımasız usta avcılara benzetirler. Duyu organı olarak yaratılan gözlerin oklara dönüştüğünden şikâyet eden şairler de vardır.

Cahiliye dönemi şairi ve muallaka sahibi Antera b. Şeddâd, sevgilisinin gözlerini ahu gözüne, bakışlarını yüreğe saplanan oklara benzetir (Kâmil):

رَمَتِ الْفُؤَادَ مَلِيحَةً عَذْرَاءَ بِسَهَامٍ لَحْظٍ، مَا لَهْنُ دَوَاءِ
مَرَّتْ أَوْانَ الْعَوِيدِ بَيْنَ نَوَاهِدِ مِثْلَ الشُّمُوسِ، لِحَاظُهُنَّ ظَبْيَاءِ
فَاغْتَابَنِي سَقَمِي الَّذِي فِي بَاطِنِي أَخْفَيْتُهُ فَأَذَاعَهُ الْإِخْفَاءِ

“Bir güzel kız ok attı bu gönüle, hiçbir emi olmayan bakış okları ile.”

“Geçti tazeler arasında bayram gününde, bakışları keskin kılıç ağzı olan güneşler gibi güzeller içinde.”

“İçimdeki hastalık beni yedi tüketti, onu sakladım da saklamak işfa etti.”¹¹⁷

Abbasîler döneminin şarap ve av şiirleriyle de ünlü olan Ebû Nuvâs, gözlerin bakışının kalbini parçaladığından yakınmaktadır (Basît):

قَالُوا نَزَعْتَ، وَلَمَّا يَعْلَمُوا وَطَرِي فِي كُلِّ أَعْيَدٍ، سَاجِي الطَّرْفِ، مَيَّاسِ
كَيْفَ التُّرُوعِ، وَقَلْبِي قَدْ تَقَسَّمَهُ لَحْظُ الْعُيُونِ، وَلَوْنُ الرَّاحِ فِي الْكَاسِ

“Sıyrıldın (şaraptan ve kadından), dediler, göz kırpan oynak her güzel hakkındaki arzumu hiç bilmediler.”

“Sıyrılmak nasıl olur, kalbimi gözlerin bakışı parçalarken ve şarabın rengi kadehteyken.”¹¹⁸

İbnu'r-Rûmî, sevgilisinin bakış okuyla yüreğine nişan aldığını dile getirdikten sonra bakmasının da bakmamasının da içini acıttığını ve göz göze gelmenin başına bela açtığını ifade etmektedir (Kâmil):

نَظَرْتُ فَأَقْصَدْتَ الْفُؤَادَ بِسَهْمِهَا ثُمَّ انْتَنَتْ نَحْوِي فَكِدْتُ أَهِيْمَ
وَبِلَاةٍ إِنْ نَظَرْتُ وَإِنْ هِيَ أَعْرَضَتْ وَقَفِعَ السَّهَامَ وَنَزَعُهُنَّ أَلِيْمَ
وَلَمَّا دَهَنَنِي دُونَ عَيْنِي عَيْنُهَا لَكِنَّ غَبَّ النَّظَرَتَيْنِ وَخِيْمَ

“Bakıp nişan aldı bakış okuyla yüreğime, sonra bana doğru eğildi, neredeyse hâkim olamayacaktım kendime.”

“Vah ona baksa da yüz çevirip bakmasa da; okların değmesi de acı verir çıkması da.”

¹¹⁷ Dîvânu ‘Antera b. Şeddâd, neşr. Fevzî ‘Atavî, Beyrut, 1388/1968, s.21; Dîvânu ‘Antera b. Şeddâd, şerh. Hamdû Tammâs, Beyrut, 1425/2004, s.67.

¹¹⁸ Dîvânu Ebî Nuvâs, (nşr. Ahmed ‘Abdulmecîd el-Gazâlî), Beyrut, 1404/1984, s.140.

“Gözü bir bela açmadı başıma gözüme bakmadan, fakat olan oldu iki bakışın ardından.”¹¹⁹

Ebû Firâs el-Hamdânî'nin şiirinde gözler bakış oklarının yüreğe giden yollarıdır. Şair, bu oklardan korunmanın mümkün olmadığını ve sevgilinin ahu gözlerinden sivri oklar atarak başına ateş düşürdüğünü söyleyerek vefasına karşılık cefa gördüğünden yakınmaktadır (Kâmil):

طُرُقٌ لِأَسْهُمَهَا إِلَى الْأَحْشَاءِ	كَيْفَ اتِّقَاءَ لِحَاظِهِ وَعُيُونِنَا
فَكَأَنَّهُ يَبْكِي بِمِثْلِ بُكَائِي	صَبَغَ الْحَيَا خَدَّيْهِ لَوْنِ مَدَامِعِي
بِظَبِّي الصَّوَارِمِ مِنْ عُيُونِ ظَبَاءِ	كَيْفَ اتِّقَاءَ جَازِرٍ يَزْمِينَا
حَاشَاكَ مِمَّا ضَمَّنْتَ أُحْشَائِي	يَا رَبِّ تِلْكَ الْمُقْلَةَ النَّجْلَاءِ
وَمَخْتَنِي غَدْرًا بِخُسْنِ وَفَائِي	جَازَيْتَنِي بُعْدًا بِقُرْبِي فِي الْهَوَى

“Onun bakışlarından nasıl korunabiliriz, oklarının yüreğe giden yolları ise gözlerimiz? ”

“Hayâsı yanaklarını gözyaşlarının rengine boyadı, sanırsın benim ağladığım gibi ağladı.”

“Nasıl korunabiliriz kan dökenlerden, onlar bize sivri oklar atarlar ahuların gözlerinden?”

“Ey o güzel gözlerin sahibi yar, seni suçlamam başıma attığın ateşten!”

“Uzaklaştırdın beni aşıkta yakınlığıma karşılık, cefa ettin vefama, bu haksızlık!”¹²⁰

Sarî‘ul-Ğavânî Muslim b. el-Velîd’e göre aşkı uzun tecrübeler yaşayarak öğrenenden sormak gerekir. Güzel gözlü dilberler bakışlarından attıkları hedefe isabet eden oklarla usta avcılarını andırır (Kâmil):

خَبِيرًا بِطِغَمَتِهِ طَوِيلَ تَجَارِبِ	لَا تَسْأَلَنَّ عَنِ الْهَوَى إِلَّا امْرَأًا
مِثْلَ الدُّمَى حُورِ الْعُيُونِ كَوَاعِبِ	وَمَخَدَّرَاتِ نَاعِمَاتِ حُرْدِ
هَدَّتِ الْعُيُونُ وَنَامَ كُلُّ مُرَاقِبِ	مُنْتَكِرَاتِ زُرْنِي مِنْ بَعْدِ مَا
مِنْ طَرْفِهِنَّ إِذَا نَظَرْنَ صَائِبِ	حُورٍ أَوَانِسُ يَفْتَنِيصَنَّ بِأَسْهُمِ

“Aşkı, uzun tecrübeleri tatması sayesinde iyice bilen kimseden başkasına sorma .”

“El değmemiş, güneş görmemiş, iri gözlü taş bebekler gibi nice tazecik kızlar var.”

“Gözlerin yol göstermesinden ve bütün gözetleyicilerin uyumasından sonra beni ziyaret ettiler.”

¹¹⁹ *Dîvânu İbni'r-Rûmî*, (Şerh. Ahmed Hasan Besec), I-III, Beyrut, 1423-2002, III, 352; *Dîvânu İbni'r-Rûmî*, (neşr. Huseyn Nassâr), I-VI, Kahire, 1424/2003, VI, 2397.

¹²⁰ *Şerhu Dîvâni Ebû Firâs el-Hamdânî*, (şerh. ‘Abbâs İbrâhîm), Beyrut, 1994, s. 8-9.

“Bakınca bakışlarından attıkları hedefe isabet eden oklarla avlanan güzel gözülü bâkirelerdir.”¹²¹

Mihyâr ed-Deylemî, kalbin nereden isabet aldığını bilmediğinden ve sadece atıcının nasıl attığını bildiğinden yakınıdır. Duyu organı olarak yaratılan gözlerin oklara dönüştüğünden şikâyet eder. Haramı helal sayarak kanını akıtan bir avcı olarak nitelediği sevgiliyi sorgular (Recez):

لَمْ يَدْرُ مِنْ أَيْنَ أَصِيبَ قَلْبُهُ وَإِنَّمَا الرَّامِي دَرَى كَيْفَ رَمَى
يَا قَاتِلَ اللَّهِ الْعُيُونَ خُلِقَتْ جَوَارِحًا فَكَيْفَ صَارَتْ أَسْهُمَا
وَرَامِيًا لَمْ يَتَحَرَّجْ مِنْ دَمِي مُقْتَنِيًا كَيْفَ اسْتَحَلَّ الْحَرَمَا

“Bilmedi kalbinin nereden isabet aldığını, ancak atıcı bildi nasıl attığını.”

“Allah kahretsin o gözleri; birer organ olarak yaratıldılar, nasıl da oklara dönüştüler.”

“Allah kahretsin kanımı akıtmaktan sakınmayan avcıyı; haramı nasıl da helal saydı?”¹²²

İbn Hamdîs, kalplere acı veren sevgiliye günah işlemekten neden korkmadığını, acılara ne zaman son vereceğini sorar. Sevgilinin yüksekten bakan iki oka benzettiği gözlerinin kalbinde yaktığı ateşten şikâyet eder ve bir güzelin gözlerinin oklarını kalplere attığını duymadığını söyler (Vâfir):

رُوَيْدِكَ يَا مُعَذِّبَةَ الْقُلُوبِ أَمَا تَخْشَيْنِ مِنْ كَسْبِ الذَّنُوبِ
مَتَى يُجْرِي طُلُوعُكَ فِي جُفُونِي سَنَا شَمْسٍ مُوَاصِلَةَ الْعُرُوبِ
وَكَمْ تُبْلِي الْكُرُوبَ عَلَيْكَ جَسْمِي أَلَا فَرَجٌ لَدَيْكَ مِنَ الْكُرُوبِ
وَأَنْتِ قَدَحْتِ فِي أَغْشَارِ قَلْبِي بِسَهْمَيْكَ الْمُعْلَى وَالرَّقِيبِ
وَلَمْ أَسْمَعْ بِأَنَّ عُيُونَ عَيْنِ تُفِيضُ سِهَامَهُنَّ عَلَى الْقُلُوبِ

“Yavaş ol, ey kalplere azap eden, korkmaz mısın günah işlemekten?”

“Doğuşun ne zaman akıtacak gözlerime batışa iletecek bir güneşin ışığını?”

“Bu acılar daha ne kadar incitecek vücudumu? Senin katında acıdan rahata çıkmak yok mu?”

“Sen bir ateş yaktın derinliğinde kalbimin, yüksekten bakan ve denetleyen iki okunla senin.”

“Bir güzelin gözlerinin oklarını kalplere fırlattığını duymadım.”¹²³

¹²¹ Şerhu Dîvânî Sarî‘ al-Ġavânî Muslim b. el-Velîd el-Ensârî, (Şerh. Sâmî ed-Dehhân), Kahire, tsz., s. 186.

¹²² Dîvânu Mihyâr ed-Deylemî, I-IV, Kahire, 1349/1930, III, 253.

¹²³ Dîvânu Ibn Hamdîs, (nşr. İhsân ‘Abbâs), Beyrut, 1960, s. 68.

Ebû Hayyân el-Endelusî, gözyaşlarının yağmur misali akmasını ve vücudunun hastalıktan eriyip zayıf düşmesini yavru bir ceylanın bakış okunun isabet etmesine bağlar ve bu yüzden yüreğindeki yaranın sürekli kanadığından yakınır (Vâfir):

وَلِجَسْمِي نَاجِلًا بِالسَّقَامِ	مَا لِدَمْعِي سَاجِمًا كَالْغَمَامِ
فُؤَادِي دَائِمًا الْقَرْحَ دَامِ	صَابِنِي مِنْ شَادِنِ سَهْمٍ لَحْظِ
أَسْنُتُ فِيهِ سَامِعًا لِلْمَلَامِ	وَصَدِيقِي لِأُتْمِي فِي هَوَاهُ
قُلْتُ إِنِّي زَاغِبٌ فِي الْجَمَامِ	قَالَ مَوْتُ عَاجِلٌ لِمُحِبِّ

“Neden gözyaşlarım yağmur gibi akıyor, neden vücudum hastalıktan eriyor?”

“Bana bir bakış oku değdi yavru ceylandan; gönlüm hep yaralı, kan akıyor yaramdan.”

“Dostum kınıyor beni yârin aşkı yolunda, ben kınamayı duymam onun aşkı uğrunda.”

“Ölüm ansızın gelir, dedi, sevene, ölüme gönüllüyüm, dedim, söyleyene.”¹²⁴

Mecnûnu Leylâ, veda gününde sevgilisinin dönüp baktığında gözyaşı dökmesinin kendisini kahrettiğini ve uzaktan dönüp bir kez daha baktığında ise gözyaşlarının onu teslim aldığını dile getirir (Tavîl):

تَوَلَّتْ وَمَاءُ الْعَيْنِ فِي الْجَفْنِ حَائِرٌ	وَمِمَّا شَجَانِي أَنَّهَا يَوْمٌ وَدَعَتْ
إِلَى التَّفَاتَا أَسْلَمَتْهُ الْمَحَاجِرُ	فَلَمَّا أَعَادَتْ مِنْ بَعِيدٍ بِنَظْرَةٍ

“Beni kahreden şeylerden biri de yârin gözlerinden yaşlar akarak dönüp gitmesidir veda gününde.”

“Uzaktan dönüp bir daha bakınca bana, artık teslim olmuştu gözyaşlarına.”¹²⁵

Bazı şairler, gözleri aşkın tuzağı olarak nitelendirmişler ve gözlerin fitnesinden sakınmak gerektiğini öğütlemişlerdir.

¹²⁴ *Divânu Ebî Hayyân el-Endelusî*, Mektebetu Câmi’ati’r-Riyâd, Kısmu’l-Mahtûtât, 29, 091,8114, ü 239 varak 82.

¹²⁵ *Divânu Mecnûni Leylâ*, nşr. ‘Abdussettâr Ahmed Ferâc, Mısır, 1979, s. 97.

Gözler aşkın tuzağıdır:

Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb, sevgilinin dudağı ile yanağının etkisiyle zühdü bırakıp aşkın divanesi olduğunu ve göz çanaklarının tuzağına düştüğünü dile getirdikten sonra gözlerin fitnesinden sakınılmasını tavsiye eder (Kâmil):

وَحَلَعْتُ نُسُكِي وَاشْتَمَلْتُ تَوَلَّهِي
مَا بَيْنَ كَأْسِ قِمِّ وَأَسِ عَدَارِ
وَأَلْفَتْ فِي شَرِكِ الْجُفُونِ تَخْبُطِي
فَحَدَارِ مِنْ فِتْنِ الْعُيُونِ حَدَارِ

“Züht elbisemi çıkarıp büründüm divaneliğime, kadeh gibi ağız ile mersin gibi yanak arasında.”

“Göz çanaklarının tuzağında buldum avareliğimi; sakın, gözlerin fitnesinden sakın!”¹²⁶

Mahmûd Sâmî el-Bârûdî, sevgilinin gözlerini bir avcının kurduğu tuzağa, uzun kirpiklerini tuzağın ağlarına benzeterek kalbini bu tuzağa kaptırdığını şu beyitleriyle ifade etmektedir (Kâmil):

ذَهَبَ الْهَوَى بِمَخِيلَتِي وَشَبَابِي
هِيَ نَظْرَةٌ كَانَتْ حِبَالَةَ خُدَعَةٍ
وَأَقَمْتُ بَيْنَ مَلَامَةٍ وَعَتَابِ
نَصَبَتْ حَبَائِلَ هُدْبِهَا فَتَصَيَّدَتْ
مَلَكْتُ عَلَيَّ بِدِيهَتِي وَصَوَابِي
مَا كُنْتُ أَعْلَمُ قَبْلَ طَارِقَةِ الْهَوَى
قَلْبِي فَرَاخَ فَرِيْسَةَ الْأَهْدَابِ
أَنَّ الْعُيُونَ مَصَايِدُ الْأَلْبَابِ

“Aşk özgüvenimi ve gençliğimi aldı elimden; kinama ile sitem arasında kaldım ben.”

“Büyülü bir bakıştı beni aşkın tuzağına düşüren, aklıma da fikrime de hükmeden.”

“Kurup kirpik ağlarını kalbimi avladığında, kalbim kirpiklerin avı oldu anında.”

“Ben bu aşkın çilesine düşmeden önce büyülü gözlerin akılların tuzağı olduğunu bilmiyordum.”¹²⁷

Öldürücü bakışlar:

Gözlerin öldürücü etkiye sahip olduğunu söyleyen şairler de az değildir. Cemîl Buseyne, doğuştan sürmeli gözlü ve ceylan bakışlı sevgilinin kendisini öldürücü bir aşka düşürdüğünü şu beyitleriyle dile getirmiştir (Tavîl):

¹²⁶ *Dîvânu Lisânuddîn İbnu'l-Hatîb es-Selmânî*, (nşr. Muhammed Miftâh), I-II, Ürdün, 1409/1989, I, 368.

¹²⁷ Mahmûd Sâmî el-Bârûdî, *Dîvânu'l-Bârîdî*, nşr. 'Alî el-Cârim- Muhammed Şefîk Ma'rûf, I-IV, Kahire, 1954, I, 58.

لَهَا مُقْلَةٌ كَحَلَاءٍ، نَجْلَاءٌ خَلْقَةٌ
كَأَنَّ أَبَاهَا الظَّبْيُ، أَوْ أُمَّهَا مَهَا
وَكَمْ قَتَلَتْ بِالْوَدِّ مَنْ وَدَّهَا، دَهَا
دَهْتَنِي بِوَدِّ قَاتِلٍ، وَهُوَ مُتْلَفِي

“Onun yaratılıştan öyle sürmeli iri gözleri var ki, babası ceylanmış ya da annesi maral sanki.”

“Canımdan eden öldürücü bir sevgiye çattırdı beni, öldürdü aşkıyla nice kendisini seveni”¹²⁸

Safiyuddîn el-Hillî, sevgilisinden savaşı bırakıp esaret zincirlerini çözmesini ve gözlerinin ettiği eziyete son vermesini ister. Sevgilinin bakışlarının ettiği eziyet yüzünden gücünü yitirdiğini ifade ettikten sonra âşıkların kanını dökmek için kimden fetva aldığı sorar (Basît):

كُفِّي الْقِتَالَ، وَفُكِّي فَيْدَ أُسْرَاكَ
كَلِّتْ لِحَاظِكَ مِمَّا قَدْ فَتَكَّتْ بِنَا
كَفَاكَ مَا أَنْتَ بِالْعُشَّاقِ فَاعِلَةٌ
كَمَلَّتْ أَوْصَافَ حُسْنٍ غَيْرِ نَاقِصَةٍ
يَكْفِيكَ مَا فَعَلْتَ بِالنَّاسِ عَيْنَاكَ
فَمَنْ ثَرَى فِي دَمِ الْعُشَّاقِ أَفْتَاكَ
لَوْ أَنْصَفَ الدَّهْرُ فِي الْعُشَّاقِ عَزَاكَ
لَوْ أَنَّ حُسْنَكَ مَقْرُونٌ بِحُسْنَاكَ

“Savaşmayı bırak, esaret zincirini çözöver; gözlerinin insanlara yaptığı cefa yeter!”

“Bakışların bize ettiğin cefadan gücünü yitirdi, kim âşıkların kanını dökmene fetva verdi?”

“Yeter âşıklara yaptığın, felek âşıklar hakkında insafa gelse sana taziye verirdi.”

“Güzellik vasıflarını eksiksiz tamamladın, keşke güzelliğin iki güzellikle birlikte olsa!”¹²⁹

İbnu'l-Haddâd el-Endelusî'nin şiirinde sevgilinin bakışları öldürücüdür. Kendisi aşktan kaçınırsa da gözü kayar. Yaralı âşıkların kanları gözyaşları, yaraları ise göz çanaklarıdır. Şairin keskin kılıçlara benzettiği gözlerin açtığı yaranın ve yürek yangınının şifa bulması da imkânsızdır (Tavîl):

أَفَاتِكَةَ الْأَلْحَاطِ، نَاسِكَةَ الْهَوَى
وَأَلَّ الْهَوَى جَرَحَى وَلَكِنْ يَمَاؤُهُمْ
فَكَيْفَ أَرْقَى كُلَّمْ طَرَفِكَ فِي الْحَسَا
وَمَنْ أَيْنَ أَرْجُو بُرءَ نَفْسِي مِنَ الْجَوَى
وَرَعْتَ، وَلَكِنْ لَحْظُ عَيْنِكَ خَاطِي
دُمُوعَ هَوَاٍمٍ وَالْجُرُوحَ مَاقِي
وَلَيْسَ لِتَمْزِيْقِ الْمُهْتَدِ رَاقِي
وَمَا كُلُّ ذِي سُقْمٍ مِنَ السُّقْمِ بَارِي

“Ey bakışları öldürücü, aşktan kaçınan yar, sen zühdü seçtin fakat gözünün bakışı kayar.”

¹²⁸ Dîvânu Cemîl Buseyne, Beyrut, tsz., s. 136.

¹²⁹ Dîvânu Safiyiddîn el-Hillî, Beyrut, tsz., s.747.

“Aşk ehli yaralıdır, fakat kanları akan gözyaşları, yaraları ise göz pınarlarıdır.”

“Nasıl sarayım bakışının yüreğimde açtığı yarayı? Keskin kılıcın açtığı yara için hiçbir onarıcı yokken.”

“Nereden umayım ruhumun yürek yangınından şifa bulmasını? Her hasta hastalıktan şifa bulmazken!”¹³⁰

Ahmed Şevkî, bir şiirinde âşığı aşkın değil, sevgilinin gözlerinin öldürürcesine etkilediğini; gözlerin görenler için bir ölüm, sevgilinin ise gören için bir ideal olduğunu dile getirir (Kâmil):

ظَلَمًا أَقُولُ: جَنَى النَّهْوَى لَمْ يَجْنِ إِلَّا مُفْلَاتَاكَ
غَدَّتَا مَنِيَّةً مَنْ رَأَيْتَ وَرُحْتَ مُنِيَّةً مَنْ رَأَيْتَ

“Bu cinayeti aşk işledi derim haksızca; cinayeti işlediyse gözlerin işledi yalnızca.”

“Gördüğün kimsenin ölümü oldu gözlerin, sen de arzusu oldun seni görenin.”¹³¹

Zalim gözler:

Göze sevgilinin vefasızlığını ve acımasızlığını yansıtan anlamlar da yüklenir. Arap şairlerinden bazıları gözlerin âşıklara zulmettiğini ve uykularını kaçırdığını dile getirmişlerdir. Bu husus el-‘Abbâs b. el-Ahnef’in şu beyitlerinde açıkça görülmektedir (Remel):

ظَلَمْتَ عَيْنُكَ عَيْنِي إِنَّهَا بَادَلَتْهَا بِالرُّقَادِ الْأَرْقَا
سَلَطَ الشُّوقُ عَلَى الدَّمْعِ فَمَا هَبَّ دَاعِي الشُّوقِ إِلَّا أَنْدَقَا

“Gözün gözüme zulmetti, uykuyu uykusuzlukla değiştirdi.”

“Özlem musallat oldu gözyaşlarına; özlem başlar başlamaz dökülüverdi.”

132

Ebû Temmâm, ceylana benzettiği sevgilisinin kendisini inletmekte ayak dirediğini ve sürekli gözyaşı döken gözlerinin parıldayan bir pınara dönüştüğünü ifade ettikten sonra sevgilinin gözleri ve elma yanakları olmasa görme engellinin göreni kıskanmayacağını vurgular (Basît):

¹³⁰ *Dîvânu İbni'l-Haddâd el-Endelusi*, (nşr. Yûsuf ‘Alî Tavîl), Beyrut, 1410/1990, s. 145-146.

¹³¹ Ahmed Şevkî, *eş-Şevkiyyât*, Kahire, tsz., s. 523.

¹³² *Dîvânu'l-‘Abbâs b. el-Ahnef* (şerh. ‘Âtike el-Hazrecî), Kahire, 1373/1954, s. 193.

رِيمٌ أَبَتْ أَنْ يَرِيْمَ الْخُرُنُ لِي جَلْدًا وَالْعَيْنُ عَيْنٌ بِمَاءِ الشَّقْوِ تَنْبَدُرُ
لَوْلَا الْعُيُونُ وَ تَفَاحُ الْخُنُودِ إِذَا مَا كَانَ يَحْسُدُ أَعْمَى مِنْ لَهُ بَصَرُ

“Bu ceylan, kederin beni inletmesinde ayak diredi; gözüm, özlem gözyaşı ile parıldayan bir pınar.”

“Elma yanakları görür olmasaydı gözler, görenleri kıskanmazdı körler.”¹³³

Ebû Temmâm'ın başka bir şiirinde sevgilinin boyu fidana, yüzü bu fidanın üstünden doğan güneşe benzetilir. Bu güzel, gözlerine kalpleri tutsak etmesini emreder. Güneşe ve aya örtülerini açıp aydınlatma görevini yerine getirmelerini önerse mahcup olup batıverirler. Bu güzelin gözlerinin yaraladığı şair, gözyaşı ve sızlanma ile tedavi olduğunu, aşk ve özlem ateşinin yaktığı kimselerin yakalarını yırtarak üstüne ağladıklarını dile getirir (Haffîf):

شَمْسٌ دَجْنٌ تَطَلَعَتْ مِنْ قَضِيبِ أَمَرَتْ عَيْنَهَا بِسَبِي الْقُلُوبِ
لَوْ تَحَلُّ الْقِنَاعِ لِلشَّمْسِ وَالْبَدْنِ رَضِيَاءً تَقَنَّعًا بِعُزُوبِ
أَنَا مِنْ لَحْظٍ مُقْلَتِيهِ جَرِيحٌ أَتَدَاوَى بِعَبْرَةِ وَ نَحِيبِ
حُرْقُ الشَّقْوِ وَالْهَوَى يَنْصَارِحُ نَ عَلَيَّ مُشَقَّقَاتِ الْجُيُوبِ

“Bir fidandan doğan karanlığı aydınlatan sabah güneşi, kalpleri tutsak etmeyi emretti gözlerine.”

“Şayet güneş ve dolunayın yaşmağını çözüp aydınlatmalarını istese utanarak batış yaşmağı ile kapanırlardı.”

“Ben onun gözlerinin bakışından yaralıyım, gözyaşı ve sızlanma ile tedavi oluyorum.”

“Özlem ve aşkın yaktıkları, yakaları parçalanmış halde üstüme ağlıyorlar.”¹³⁴

Mutenebbî, sevgilinin bakışlarının uykusunu kaçırdığını, gündüzünün kapkaranlık bir geceye dönüştüğünü dile getirir (Tavîl):

أَعِيدُوا صَبَاحِي فَهَوَ عِنْدَ الْكَوَاعِبِ وَرُدُّوا رُقَادِي فَهَوَ لَحْظُ الْحَبَايِبِ
فَلِإِنَّ نَهَارِي لَيْلَةٌ مُذْلَهْمَةٌ عَلَى مُقْلَةٍ مِنْ فَقْدِكُمْ فِي عِيَاهِبِ
بَعِيدَةٍ مَا بَيْنَ الْجُفُونِ كَأَنَّ مَا عَقَدْتُمْ أَعَالِي كُلِّ هَدَبٍ بِحَاجِبِ

“Geri verin, tazecik kızların katında olan sabahımı, geri verin sevgililerin bakışlarındaki uykumu.”

¹³³ Dîvânu Ebî Temmâm, I-IV, (şerh. el-Hatîb et-Tebrîzî, neşr. Muhammed ‘Abduh ‘Azzâm), Kahire, 1983, II, 185.

¹³⁴ Dîvânu Ebî Temmâm, I-IV, (şerh. el-Hatîb et-Tebrîzî, neşr. Muhammed ‘Abduh ‘Azzâm), Kahire, 1983, IV, 174.

“Gündüzüm, sizden sonra kapkaranlık bir gece, sizi yitirmekten karanlıklar içinde kalan gözde.”

“Gözler arasındaki karanlık çok fazla, sanki her kirpiğin üstünü kapattınız bir kaşla.”¹³⁵

Ceylan bakışlı gözler:

Şairler güzel gözleri tasvir ederken teşbih ve karşılaştırmadan yararlanmışlar, ince duygularını ve güzellik algılarını hoş fısıltılarla ve hoş sözcüklerle açıklamışlardır. Arap şairlerden pek çoğunun bakışları ceylan bakışına benzettiğini görüyoruz.

Buhturî, sevgiliyi dik bakışlı bir ceylana benzeterек onun insanı baştan çıkardığını dile getirir (Munserih):

مَوْلِعُ ذِي الْوَجْدِ بِالَّذِي يَجِدُهُ	رُنُوُ ذَاكَ الْغَزَالِ أَوْ غَيْدُهُ
بِهِ عُيُونُ الظِّبَاءِ أَوْ قَوْدُهُ	عِنْدَكَ عَقْلُ الْمُجَبِّ إِنْ فَتَكَتْ
أَجْرَاهُ هَجْرُ الْحَبِيبِ أَوْ بُعْدُهُ	دَمْعٌ إِذَا فُلَّتْ كَفَتْ هَامِلُهُ
مَنْ لَا تَرَى أَنْ غَيْهَ رَشْدُهُ	وَلَا يُؤَدِّي إِلَى الْحِسَانِ هَوَى

“Şu ceylanın dik bakışı veya cilvesi, âşığı gördüğü ile baştan çıkarır.”

“Sence âşığın akli, ceylanların gözleri veya sürüklemesi onu helâk ederse,”

“gözyaşındır; akıtanı kör oldu dediğim zaman, sevgilinin terk edişi veya uzak oluşu akıtır gözyaşını.”

“Güzellere hiç aşk besleyemez, hatasının olgunluğu demek olduğunu görmediğin kimse.”¹³⁶

Zurumme, güzel gözlü dilberleri korunaklı bir kumsalın ceylanlarına benzetmektedir (Tavîl):

مَهَا عَقِدِ مُخْرَنْجِمٍ غَيْرِ مُجْفَلِ	تَلَّاقَى بِهِ حُورُ الْعُيُونِ كَأَنَّهَا
وَعَنْ أَعْيُنِ قَتَلْنَا كُلَّ مَقْتَلِ	صَرَجِنَ الْبُرُودَ عَنْ تَرَائِبِ حُرَّةِ
تَبَسَّمْنَ إِيْمَاضَ الْعَمَامِ الْمُكَلَّلِ	إِذَا مَا التَّقَيْنَ مِنْ ثَلَاثٍ وَأَرْبَعِ

“Orada güzel gözlü dilberler keşfedilmemiş girift bir kumsalın ceylanları misali bir araya gelirler.”

“Özgür göğüslerden ve bizi her türlü ölümle öldüren gözlerden giysileri açarlar.”

¹³⁵ *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Beyrut, 1403/1983, s. 225.

¹³⁶ *Dîvânu'l-Buhturî*, nşr. Hasan Kâmil es-Sayrafî, Kahire, 1963, s. 735.

“Üç ve dört kişi ile karşılaştıklarında taç olmuş bulutun ışıltısı gibi gülümserler.”¹³⁷

Ebu'l-‘Alâ el-Ma‘arrî, güzel gözü güneşe benzetmektedir (Kâmil)
 طَفَيْتُ عُيُونَ النَّاطِرِينَ وَأَشْرَقْتُ عَيْنُ الْغَزَالَةِ، مَا بِهَا عَوَارُ
 وَيَكُونُ لِلرُّهْرِ الطَّوَالِعِ مُنْتَهَى يَدْوِينَ فِيهِ كَمَا دَوَى النُّوَارُ

“Bakanların gözleri kamaştı ve güneşin hiçbir kusur bulunmayan gözü aydınlattı.”

“Doğan bu yıldızların bir sonu var, o anda çiçeklerin solduğu gibi solarlar.”¹³⁸

Şarap Etkisi Yapan Bakışlar:

Bakışları insanı kendinden geçiren şaraba benzeten şairler de vardır. Sarî‘u'l-Ġavânî Muslim b. el-Velîd el-Ensârî, sevgilisinin bakışlarıyla kendisine şarap misali bütün eklemlerinde kıpırdayan aşkı içirdiğini dile getirmiştir (Tavîl):

أَخَذْتُ لِطَرْفِ الْعَيْنِ مِنْهَا نَصِيْبَهُ وَأَخْلَيْتُ مِنْ كَفِّي مَكَانَ الْمُخْلَلِ
 سَقَيْتَنِي بِعَيْنَيْهَا الْهَوَى وَسَقَيْتُهَا قَدَبَ دَبِيبِ الرَّاحِ فِي كُلِّ مَفْصَلِ

“Nasibini aldım gözünün bakışından ve elimi esirgedim halhal yerine dokunmadan.”

“Gözleriyle bana aşkı içirdi, ona içirdim ben de; aşk, şarabın depreştiği gibi kıpırdadı bütün eklemlerde.”¹³⁹

Zurrunme, sevgilisinin bakışlarını yudumlanan şaraba benzetirken gözlerin şarap gibi insanın aklını başından aldığını ifade etmiştir (Tavîl):

وَعَيْنَانِ قَالَ اللَّهُ كُونَا فَكَانَتَا فَعُولَانِ بِالْأَلْبَابِ مَا تَفَعَّلَ الْخَمْرُ

“Allah’ın ‘olun!’ dediği ve oluveren gözler şarabın akıllara ettiğini ederler.”¹⁴⁰

¹³⁷ Dîvânu Zîrrumme, Şerh. el-Hatîb et-Tebrîzî, s. 499-500; Dîvânu Zîrrumme, nşr. Ahmed Hasan Besec, s. 228.

¹³⁸ Ebu'l-‘Alâ el-Ma‘arrî, *el-Luzûmiyyât*, I-II, (nşr. ‘Umer et-Tabbâ‘, Beyrut, 1421/2000, I, 365.

¹³⁹ Şerhu Dîvâni Sarî‘ al-Ġavânî Muslim b. el-Velîd el-Ensârî, (Şerh. Sâmî ed-Dehhân), Kahire, tsz., s. 142.

¹⁴⁰ Dîvânu Zîrrumme, Şerh. el-Hatîb et-Tebrîzî, s. 209; Dîvânu Zîrrumme, nşr. Ahmed Hasan Besec, s. 104.

İbn Sînâ el-Melik gözün bakışını sarhoşa, göz kırpmayı ise sarhoşluğa benzetmektedir (Basît):

فِيكَ الْمَحَبَّةُ إِلَّا وَقْتُ نَعْسَتِهِ	يَا نَاعِسَ الطَّرْفِ لَا وَاللَّهِ مَا انْتَبَهَتْ
فِيكَ الْجَوَانِحُ إِلَّا بَعْدَ كَسْرَتِهِ	وَكَاسِرَ الْجَفْنِ إِي وَاللَّهِ مَا انْكَسَرَتْ
وَكَسْرَةُ الْجَفْنِ إِلَّا عَيْنُ سَكْرَتِهِ	مَا لَحْظُ عَيْنِكَ إِلَّا شَارِبٌ تَمَلُّ

“Ey baygın bakışlı, Allah’a yemin olsun ki, sana olan aşkım ancak bakışın baygın olduğu vakit uyandı.”

“Ey göz kırpan, Allah’a yemin olsun ki, kalbim ancak gözün kırılmasından sonra kırıldı.”

“Gözünün bakışı sarhoştan başkası değil, gözün kırılması da sarhoşluğunun kendisi.”¹⁴¹

Büyülü gözler:

Buhturî, gözlerin büyüsunün aklını başından aldığını söyler (Serî‘):

مِنْ حَرَجٍ فِي حُبِّهِ أَوْ جُنَاحٍ	أَغْضَيْتُ عَنْ بَعْضِ الَّذِي يُتَّقَى
لَيْيٍ وَتَوْرِيذُ الْخُدُودِ الْمَلَاخِ	سِحْرُ الْعُيُونِ النَّجْلِ مُسْتَهْلِكُ

“Sevgisinde suç veya hatadan sakınılan birine göz yumdum.”

“Güzel iri gözlerin büyüsunü aklımı alır, bir de tatlı yanakların al al olması.”¹⁴²

Buhturî, başka bir şiirinden alınan aşağıdaki beyitlerinde gözlerin büyüsunün aklını karıştırdığını söyler (Hafif):

وَمُجِيرِي مَنْ ظَلَمَهُنَّ الْعَتِيدِ؟	مَنْ غَذِيرِي مِنَ الظِّبَاءِ الْغَدِيدِ
وَحَمَانِي الرُّقَادُ وَرَدُّ الْخُدُودِ	إِنَّ سِحْرَ الْعُيُونِ ضَلَّلَ لَيْيٍ

“Kim koruyabilir beni göz kamaştırın ahulardan, kim korur beni o güzellerin cefasından?”

“Gözlerin büyüsunü aklımı karıştırdı, yanakların gülü uykularımı kaçırıldı.”¹⁴³

Şair başka bir şiirinde sevgilinin veda günündeki büyüsunü gözlerini görünce uyku sersemi veya sarhoş olduğu zannına kapıldığını ifade etmiştir (Tavîl):

¹⁴¹ *Dîvânu İbn Sînâ el-Melik*, (nşr. Muhammed İbrâhîm Nasr- Huseyn Muhammed Nassâr), Kahire, 1387/1967, s. 49.

¹⁴² *Dîvânu'l-Buhturî*, nşr. Hasan Kâmil es-Sayrafî), Kahire, 1963, s. 436.

¹⁴³ *Dîvânu'l-Buhturî*, s. 728.

وَيَوْمَ تَنْتَبِثُ لِلْوَدَاعِ، وَسَلِمَتْ
تَوَهَّمْتُهَا أَلْوَى بِأَجْفَانِهَا الْكَرَى
بِعَيْنَيْنِ مَوْصُولٍ بِأَحْظِهِمَا السَّحْرُ
كَرَى النَّوْمِ، أَوْ مَالَتْ بِأَعْطَافِهَا الْخُمْرُ

“Veda için dönüp bakışlarına büyü katılmış gözlerle baktığı gün,”

“sandım ki, gözlerini uyku ağırlığı süzmüş ya da endamını şarap sarsmış.”¹⁴⁴

İlyâ Ebû Mâdî, sevgilisinin gözlerinin ve onlardaki büyüün kendisini büyülenmiş bir şair yaptığını söylüyor (Serî’):

عَيْنَاكَ وَالسِّحْرُ الَّذِي فِيهِمَا صَيْرَتَانِي شَاعِرًا سَاجِرًا

“Senin gözlerin ve gözlerindeki büyü büyülenmiş bir şair etti beni.”¹⁴⁵

Şair başka bir şiirinde sevgilinin gözlerinde gördüğü aşk büyüsunü iki yıldızdan yayılan ışığa benzetmiş ve kimsenin onun etkisine karşı koyamayacağını ifade etmiştir (Serî’):

رَأَيْتُ فِي عَيْنَيْكَ سِحْرَ الْهَوَى
فَبِتُّ لَا أَقْوَى عَلَى دَفْعِهِ
مُنْدَفِعًا كَالنُّورِ مِنْ نَجْمَتَيْنِ
مَا خَلَّتْنِي أَلْفَاكِ فِي مُقَلَّتَيْنِ
مَنْ رَدَّ عَنْهُ عَارِضًا بِأَيْدَيْنِ
يَا جَنَّةَ الْحُبِّ وَدُنْيَا الْمُنَى

“Aşkın büyüsunü gördüm gözlerinde, iki yıldızdan yayılan ışık gibi. ”

“Gücüm yetmez oldu o ışığı itmeye, kim kalkıştı iki elini açarak onu önlemeye?”

“Ey aşk cenneti ve arzular dünyası şuna inan, seni iki göz içinde göreceğimi geçirmedi aklımdan.”¹⁴⁶

Nizâr Kabbânî, sevgilisinin gözlerini içinde kaybolup gittiği yağmurlu geceye benzetir. Aklı gemilerinin battığı o gözlerde takılı kalmıştır. O gözlere baktıkça uçan bir halıya binerek gül rengi ve pembe bulutların üstünde seyahat ettiğini hisseder. Gözlerin içinde tıpkı dünyanın kendi ekseni etrafında döndüğü gibi sürekli döndüğünü dile getirir.

¹⁴⁴ Dîvânu 'l-Buhturî, s. 844.

¹⁴⁵ Dîvânu İlyâ Ebû Mâdî, I-III, Beyrut, tsz., II, 411-412.

¹⁴⁶ Dîvânu İlyâ Ebû Mâdî, III, 769.

عَيْنَاكَ مِثْلُ اللَّيْلَةِ الْمَاطِرَةِ
 مَرَآكِبِي غَارِقَةٌ فِيهِمَا..
 كِتَابَتِي مُنْسِيَةٌ فِيهِمَا..
 إِنَّ الْمَرَايَا مَا لَهَا ذَاكِرَةٌ

“Gözlerin yağmurlu gece gibi!”

“Gemilerim batıyor içlerinde!”

“Yazdıklarım unutulmuş gözlerinde!”

“Aynaların hafızası yok ki!”¹⁴⁷

أَهْطَلُ فِي عَيْنَيْكَ كَالسَّحَابَةِ

أَحْمَلُ فِي حَقَائِبِي إِلَيْهِمَا

كَنْزًا مِنْ الْأَحْزَانِ وَالْكَآبَةِ

أَحْمِلُ أَلْفَ جَدُولٍ

وَأَلْفَ أَلْفِ غَابَةِ

وَأَحْمِلُ التَّارِيخَ تَحْتَ مِعْطَفِي

وَأَحْرُفَ الْكِتَابَةِ

“Bulut gibi yağıyorum gözlerinde!”

“Çantalarımda şunu taşıyorum gözlerine;
 üzüntü ve acıdan bir hazine.”

“Bin ırmak taşıyorum,”

“bin orman taşıyorum,”

“tarihi taşıyorum paltomun altında.”

“Bir de alfabeyi.”¹⁴⁸

¹⁴⁷ Nizâr Kabbânî, *el-A ‘mâlu’ş-şi ‘riyyetu’l-kâmile*, s. 761.

¹⁴⁸ *el-A ‘mâlu’ş-şi ‘riyyetu’l-kâmile*, s. 764.

وَكَلَّمَا سَافَرْتُ فِي عَيْنَيْكَ يَا حَبِيبَتِي
 أُحْسِنُ أَتَى رَاكِبٌ سَجَادَةً سِحْرِيَّةَ
 فَعَيْمَةٌ وَرِدِيَّةٌ تَرْفَعُنِي
 وَبَعْدَهَا.. تَأْتِي الْبُنْفَسَجِيَّةُ
 أَدُورُ فِي عَيْنَيْكَ يَا حَبِيبَتِي
 أَدُورُ مِثْلَ الْكُرَةِ الْأَرْضِيَّةِ..

“Ne zaman gözlerinde seyahat etsem
 sevgilim!”
 “Sihirli bir halya bindiğimi hissederim.”
 “Gül rengi bir bulut beni yükseltir,”
 “ardından pembesi gelir.”
 “Dönerim gözlerinin içinde yârim!”
 “Yer küre misali dönerim.”¹⁴⁹

Kaynakça

- el-‘Abbâs b. el-Ahnef, *Dîvânu ’l-‘Abbâs b. el-Ahnef*, şerh. ‘Âtike el-Hazrecî, Kahire, 1373/1954.
 Ahmed Şevkî, *eş-Şevkiyyât*, Kahire, tsz.
 Antera b. Şeddâd, *Dîvânu ’Antera b. Şeddâd*, neşr. Fevzî ‘Atavî, Beyrut, 1388/1968.
 Antera b. Şeddâd, *Dîvânu ’Antera b. Şeddâd*, şerh. Hamdû Tammâs, Beyrut, 1425/2004.
 Bedevî el-Cebel, *Dîvânu Bedevî el-Cebel*,
<http://www.4shared.com/web/preview/pdf/SYCPeaK9>, S. 386-387.
 Bedr Şâkir es-Seyyâb, *Unşûdetu ’l-matar*, Kahire, 2014.
 Beşşâr b. Burd, *Dîvânu Beşşâr b. Burd*, nşr. Muhammed Tâhir İbn ‘Âşûr, I-IV, Kahire, 1386/1966.
 el-Buhturî, *Dîvânu ’l-Buhturî*, nşr. Hasan Kâmil es-Sayrafi), Kahire, 1963.
 Celâluddîn Muhammed b. Ahmed el-Mahallî - Celâluddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru ’l-Celâleyn*, I-II, II, 26.
 Cemîl Buseyne, *Dîvânu Cemîl Buseyne*, Beyrut, tsz.
 Cerîr, *Dîvânu Cerîr*, şerh. Tâcuddîn Şelak, Beyrut, 1415/1994.
 Ebû Firâs el-Hamdânî, *Dîvânu Ebî Firâs el-Hamdânî*, şerh. ‘Abbâs İbrâhîm, Beyrut, 1994.
 Ebû Hayyân el-Endelusî, *Dîvânu Ebî Hayyân el-Endelusî*, Mektebetu Câmî’ati’r-Riyâd, Kısmu’l- Mahtûtât, 29, 091,8114, 239 varak 82.
 Ebû Temmâm, *Dîvânu Ebî Temmâm*, I-IV, şerh. el-Hatîb et-Tebrîzî, neşr. Muhammed ‘Abduh ‘Azzâm, Kahire, 1983.
 Ebu’l-‘Alâ el-Ma‘arrî, *el-Luzûmiyyât*, I-II, (nşr. ‘Umer et-Tabbâ’ , Beyrut, 1421/2000.

¹⁴⁹ *el-A ‘mâlu ’ş-şi ’riyyetu ’l-kâmile*, s. 766.

- Ebû Nuvâs, *Dîvânu Ebî Nuvâs*, nşr. Ahmed ‘Abdulmecîd el-Ğazâlî, Beyrut, 1404/1984.
- İbn ‘Abdirabbih, *el-‘İkdu’l-ferîd*, nşr. ‘Abdulmecîd et-Tarhînî, I-IX, Beyrut, 1404/1983.
- İbn ‘Abdirabbih, *el-‘İkdu’l-ferîd*, nşr. Mufîd Muhammed Kamîha, I-IX, Beyrut, 1404/1983.
- İbn Ebî Husayne, *Dîvânu İbn Ebî Husayne*, Şerh. Ebu’l-‘Alâ el-Ma‘arrî, neşr. Muhammed Es‘ad Tales, I-II, Beyrut, 1419/1999, I, 312.
- İbn Hamdîs, *Dîvânu İbn Hamdîs*, nşr. İhsân ‘Abbâs, Beyrut, 1960, s. 68.
- İbn Hazm el-Endelusî, *Tavku’l-hamâme*, nşr. et-Tâhir Ahmed Mekkî, Kahire, 1400/1980.
- İbn Sînâ el-Melik, *Dîvânu İbn Sînâ el-Melik*, (nşr. Muhammed İbrâhîm Nasr-Huseyn Muhammed Nassâr), Kahire, 1387/1967.
- İbnu’l-Haddâd el-Endelusî, *Dîvânu İbni’l-Haddâd el-Endelusî*, nşr. Yûsuf ‘Alî Tavîl, Beyrut, 1410/1990.
- İbnu’r-Rûmî, *Dîvânu İbni’r-Rûmî*, neşr. Huseyn Nassâr, I-VI, Kahire, 1424/2003.
- İbnu’r-Rûmî, *Dîvânu İbni’r-Rûmî*, Şerh. Ahmed Hasan Besec, I-III, Beyrut, 1423-2002.
- İbrâhîm Nâcî, *Dîvânu İbrâhîm Nâcî*, Beyrut, 1980, S. 109.
- İlyâ Ebû Mâdî, *Dîvânu İlyâ Ebû Mâdî*, I-III, Beyrut, tsz.
- Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb es-Selmânî, *Dîvânu Lisânuddîn İbnu’l-Hatîb es-Selmânî*, nşr. Muhammed Miftâh, I-II, Ürdün, 1409/1989.
- Mahmûd el-Varrâk, *Dîvânu Mahmûd el-Varrâk*, (nşr. Vuleyyid Kasâb), Dimaşk, 1412/1991.
- Mahmûd Sâmî el-Bârûdî, *Dîvânu’l-Bârîdî*, nşr. ‘Alî el-Cârim- Muhammed Şefîk Ma‘rûf, I-IV, Kahire, 1954, I, 58.
- Mecnûnu Leylâ, *Dîvânu Mecnûni Leylâ*, nşr. ‘Abdussettâr Ahmed Ferâc, Mısır, 1979.
- Mihyâr ed-Deylemî, *Dîvânu Mihyâr ed-Deylemî*, I-IV, Kahire, 1349/1930.
- Muhammed Cemîl el-Hattâb, *el-‘Uyûn fi’ş-şi’ri’l-‘arabî*, Lazkiye, 1999.
- Muslim b. el-Velîd el-Ensârî, *Dîvânu Sarî’ al-Ğavânî Muslim b. el-Velîd el-Ensârî*, Şerh. Sâmî ed-Dehhân, Kahire, tsz.
- el-Mutenebbî, *Dîvânu’l-Mutenebbî*, Beyrut, 1403/1983
- Nizâr Kabbânî, *el- A’ mâlu’ş-şi’riyyetu’l-kâmile*, Beyrut, 1983.
- Safiyiddîn el-Hillî, *Dîvânu Safiyiddîn el-Hillî*, Beyrut, tsz.
- ‘Umer b. Ebî Rabî‘a, *Dîvânu ‘Umer b. Ebî Rabî‘a el-Mahzûmî*, şerh. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, Kahire, 1371/1952.